

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 08.11.2024

Submitted: 08.11.2024

Kabul Tarihi: 19.12.2024

Accepted: 19.12.2024

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1581843>

Mehmet Ali KAPAR¹ – Rukiye CAN²

İBN BATTÛTA VE BROQUIERE SEYAHATNÂMELERİNE GÖRE ORTA ÇAĞ KADINININ SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Öz: Tarih boyunca insanoğlu yeni yerler gezip görmek, buralardaki insanları ve kültürleri tanımak arzusunu hep taşımıştır. Bu amaçla insanoğlu pek çok coğrafyaya seyahat etmiş, farklı kültürleri ve coğrafyaları tanıma arayışına girmiştir. Bu arayış, insanın kendi içsel yolculuğunun bir süreci olduğu gerçeğini de ortaya çıkarmıştır. Seyyahlar yeni yerler keşfetmenin yanı sıra misyonerlik faaliyetleri, diplomatik faaliyetler, ajanlık gibi pek çok amaçla da seyahat etmişler ve memleketlerine döndüklerinde gördükleri ve yaşadıklarını ya hatırat ya da resmi rapor şeklinde kaleme almışlardır. Bu noktada seyahatnâme kültürü ortaya çıkmış ve seyahatnâmeler marifetiyle toplumların kültürleri, örf ve adetleri daha net anlaşılabilmiştir. Çalışmada Müslüman seyyah İbn Battûta ve Avrupalı seyyah Bertrandon de la Broquière'nin seyahatnâmeleri üzerinden farklı coğrafyalarda ve kültürlerde yaşamını sürdüren kadınların toplumdaki sosyal ve ekonomik konumu ve rolleri üzerinde durulmaktadır. Bu iki seyyahın seçilmesindeki amaç birbirlerine yakın dönemde yaşamaları fakat farklı din ve

¹ Doç. Dr, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mkapar78@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7812-1406>.

² Milli Eğitim Bakanlığı, rukiye_kart_42@hotmail.com, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-3998-4979>

kültürlere ait olmalarıdır. Böylelikle bir karşılaştırma yapma imkânı doğmaktadır. Çalışma iki seyahatnâme merkezli olarak kadının özellikle sosyal-ekonomik hayattaki yerini ve ona verilen değeri ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. İncelenen dönem içerisinde kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını belirlemede din ve geleneklerin ön plana çıkan iki temel unsur olduğu gözlemlenmiştir. İbn Battûta'nın geniş coğrafyadaki seyahatleri ve Broquière'nin Avrupa'daki gezileri, farklı kültürel ve coğrafi bağlamlarda kadın portresinin nasıl değişebileceğini anlamak için kıyas metodu ile ele alınarak benzerlikler ve farklılar ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Seyyah, Seyahat, Seyahatnâme, İbn Battûta, Broquière.

The Socio-Economic Status of Women in the Middle Ages as Revealed by the Travelogues of Ibn Battûta and Broquiere

Abstract: Throughout history, mankind has always had the desire to travel to new places and get to know the people and cultures in these places. For this purpose, he has travelled to many geographies and sought to get to know different cultures and geographies by visiting many places. This quest, as well as being a process of man's own inner journey, has been a fundamental source of cultural knowledge for both his own period and the following periods. In addition to discovering new places, travellers also travelled for many purposes such as missionary activities, diplomatic activities and spying, and when they returned to their homelands, they wrote down what they had seen and experienced either in the form of memoirs or official reports. At this point, travelogue culture emerged and through travelogues, the cultures, customs and traditions, in short, the social structures of societies could be understood more clearly. This study focuses on the position and roles of women in society in different geographies and cultures through the travelogues of Muslim traveller Ibn Battûta and European traveller Bertrandon de la Broquière. The place of women, especially in social and economic life, comes to the fore in terms of showing the value given to them. In order to understand the subject, the concepts of traveller, travel and travelogue are discussed in the conceptual framework, and a general information about the general structure of the medieval society and the position of women is given. Ibn Battûta's travels in a wide geography and Broquière's travels in Europe are analysed.

Keywords: Woman, Traveller, Travel, Travelogue, Ibn Battûta, Broquière.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

GİRİŞ

Tarihin her döneminde insanoğlu bilmediği yerleri gezip görmek suretiyle farklı kültürleri ve coğrafyaları tanıma arayışına girmiştir. Toplumların geçmişinde sosyal tarih çalışmaları bir toplumun kültürünü ortaya koymada oldukça önemli bir işleve sahiptir. Çalışmada Müslüman seyyah İbn Battûta ve Avrupalı seyyah Broquiere seyahatnâmeleri üzerinden farklı coğrafyalarda ve kültürlerde yaşamını sürdüren kadınların toplumda hangi işlevleri üstlendiklerinin analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Toplumda üstlendiği rollerin ortak karşılığı olan sosyal ve ekonomik hayatta kadının hayata hangi şekilde dahil olduğu, farklı iki kültüre ait seyyahın izlenimleri üzerinden ele alınacaktır. İbn Battûta ve Broquiere gibi seyyahların seyahatnâmeleri, dönemin coğrafyası ve kültürleri hakkında detaylı bilgiler içermeleriyle bilinirler. Bu seyahatnâmelerdeki kadın tasvirleri, kadınların günlük hayatlarındaki yerini, toplumsal statülerini ve sosyal ilişkilerinin anlaşılmasını sağlar. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup ana kaynak olarak Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî'nin *İbn Battûta Seyahâtnamesi*³ ve Bertrandon De La Broquiere'nin *Deniz Aşırı Seyahati*⁴ adlı eseri eksenli olarak konu ele alınmıştır. Elde edilen bulgular karşılaştırma yapılarak ortaya konulmuştur. Seyyahların farklı kültürlerdeki kadınlar hakkındaki gözlemleri, taraf ya da tarafsızlıkları üzerinde durularak, dönemin kadın imgesi ele alınacaktır.

1. İbn Battûta ve Seyahatnâmesi

Orta Çağ'ın en tanınmış Müslüman seyyahı olan İbn Battûta 24 Şubat 1304 de Fas'ın Tanca şehrinde doğdu ve 1368'de Tâmesna-Merrâkeş kadısı iken vefât etti. Seyahatnâmesinde birçok hükümdarla tanıştığını bildiren İbn Battûta, Arapça ve Farsça bilmektedir. Eserinde gittiği yerlerin coğrafi özelliklerini, iklim ve yer şekillerini anlatmakla başlayan seyyah, o yörenin insanının sosyal, kültürel pek

³Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2022). *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

⁴Bertrandon De La Broquiere, (2000). *Bertrandon De La Broquiere'nin Deniz Aşırı Seyahati*. Çev. İlhan Arda. İstanbul: Eren Yayıncılık.

çok özelliğine değinmiş ve adetâ adeta okuyucuya yaşadığı dönemin panoramasını açık biçimde çizmiştir. ⁵

İbn Battûta 28 yıl süren ve 73 bin mil tutan gezilerini Tuhfetü'ün-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'esfâr diye adlandırmış olup literatürde Rihletü İbn Battûta ismiyle bilinmektedir⁶. Seyahatnâmesinde insan ögesine çokça yer veren seyyah, gittiği ölkelerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarına dair her türlü yaşantıyı ayrıntıyla anlatır. 14 haziran 1325'te 22 yaşındayken Tanca'dan Hac görevini yerine getirmek için çıktığı seyahatinde İskenderiye'den Kahire'ye, kutsal bölge Kudüs'ten Halep-Dımaşk bölgesine, Mekke ve Medine'den Kûfe, Bağdat ve Musul'a, Afrika kıtasından Arap Yarımadası'na, Anadolu ve Konstantiniyye'den Hindistan'a, Uzakdoğu ve Çin'den Zibetülmehel adını verdiği Maldiv Adalarına, Endülüs'ten tekrar ölkesi Fas'a dönönceye kadar sosyal, siyasi, askeri, kültürel alanda zengin bir içerik ihtiva eden bilgileri okuyucuya yer yer şaşırtan, yer yer hüznölendiren, fakat her daim zengin ufuklar açan bir bakış açısıyla anlatmaya çalışmıştır. Seyyah 'İlginç Ölkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan' diye isimlendirdiği seyahatnâmesini yazıya geçirdiği tarih olarak 9 Aralık 1355'i kaydeder ve o dönem Fas'ta hüküm süren Merînî hanedanının önlü sultanı Ebû İnân Fâris'e sunar⁷.

Çalışma konusu olan kadın imgesi ile ilgili olarak seyahatnâmede seyyahın anlatıları azımsanamayacak derecede fazladır. Gezdiği yerlerde kadının toplumsal rollerine değinen seyyah, onların ajanlık faaliyetlerinden dinî yaşamlarındaki durumlarına, evlilik hayatından düğün-nikâh-çeyiz-boşanma hallerine, eğlence anlayışlarından siyasi hayattaki konumlarına, ekonomi ve ticaret hayatındaki faaliyetlerinden toplumdaki üstünlük derecelerine kadar kadını her yönüyle ele almış, 14. yüzyıl dünya coğrafyasında kadının durumunu okuyucuya tanıtmıştır.

2. Bertrandon De La Broquière ve Seyahatnâmesi

Soy kütüğü tam olarak bilinmeyen Bertrandon De La Broquière, XV. yüzyılda Fransa'da Toulouse yakınında La Broquière arazisinin sahibi olan Guyunne'li bir asilzadedir. 1421'de Bourgogne dukası Philippe le Bon'un (1396-1467) yanında hükümdarın sofrasına hizmet eden görevli (*ecuyer tranchant*) olarak hizmet

⁵ Aykut, *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. s.11.

⁶ Aykut, *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. s.12.

⁷ Aykut, *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. s.686.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

etmiştir. 1432'de Philippe le Bon, seyyahı Doğu'ya planladığı bir Haçlı seferi öncesi Türklerin siyasi durumlarını yerinde incelemek, İslam devlet ve beyliklerinin askeri gücü hakkında bilgi toplamak amacıyla, gizli bir seyahat için görevlendirmiştir. Esasen Bertrandon bir ajandır. Diğer yandan yaşadığı toplumu ve gezdiği yerleri iyi tanıyan, seyahati sırasında karşılaştığı milletlerin iyi taraflarını övmekten çekinmeyen bir üslubu vardır. Bu noktada Türkleri Macarlardan ve Rumlardan üstün tuttuğunu belirtmesi dikkat çekicidir⁸.

Bertrandon, seyahatine 1432 yılının şubat ayında Venedik'ten bir gemiye binerek Akdeniz'e oradan da Yafa'ya çıkararak başlamış ve bir Hristiyan hacısı görünümüyle önce Kudüs'e, daha sonra Şam'a gitmiştir. Ayrıca Anadolu topraklarını da gezmiş ve İstanbul'a varmıştır. Burada Bizans İmparatoru VIII. Ioannes Palaiologos'la, ardından Edirne'de II. Murad'la görüşmüştür. Bundan sonra Balkanlar üzerinden memleketine dönmüştür. Philippe Le Bon, Bertrandon'un verilen görevleri başarıyla yerine getirdiğini görünce onu başka vazifelerle daha yakın ülkelere de göndermiştir. 1455'te Philippe Le Bon yaptığı seyahatin ayrıntılarını anlatan yazısını kendisinden istemiş ve seyyah seyahatnâmesini 1457'de Duka'ya teslim etmiştir⁹. Seyyah, Doğu'ya yaptığı bu seyahatinden döndükten 24 yıl sonra *Denizaşırı Seyahat* başlığı altında anılarını daha önceden aldığı notlarla birleştirerek bir kâtibe yazdırmıştır. Seyahatnâme yazıldığı 1457'den 1804'e kadar unutulmuş bir el yazması halinde kalmış olduğundan, Fransızların Türkleri tanınması anlamında eserin basılmaması büyük bir kayıp olarak değerlendirilmiştir¹⁰.

Bertrandon De La Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati ismiyle literatüre geçen bu seyahatnâme, 15. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da ve diğer İslam devletleri ve beylikleri ile Avrupa'nın bazı kesimlerinde sosyal ve kültürel yaşantı, siyasi durumları, yeme-içme, giyim kuşam kültürleri, askeri teşkilatları ve kadının toplumsal konumu hakkında önemli bilgiler vermektedir¹¹.

⁸ Eyice, S. (1975). Bertrandon De La Broquiere ve Seyahâtnamesi (1432-1433). *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1-2), s. 87, 88.

⁹ Eyice, S. (1999). "Bertrandon de la Broquiere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, s. 523-524.

¹⁰ Eyice, Bertrandon De La Broquiere ve Seyahâtnamesi (1432-1433). s. 89,90.

¹¹ Eyice, Bertrandon De La Broquiere ve Seyahâtnamesi (1432-1433). s. 94-102.

3. Evlilikte Kadın

Hayatının belirli bir döneminde kadılık yapan İbn Battûta, kadın erkek ilişkilerinde dinin getirdiği kurallar çerçevesinde hareket eder ve karşılaştığı durumları hep bu açıdan yorumlar. Siyahlar ülkesi adını verdiği İyvallaten¹² şehrine giden seyyah, burada erkeklerin kadınlarını kıskanmadığından, bir kadının yabancı bir erkekle sohbet ettiğinden şaşkınlıkla bahseder. Şehirde kadınların istedikleri herkesle evlenebildiklerini fakat eşleriyle birlikte asla seyahat etmedikleri gibi ülkelerinden de ayrılmadıklarını söyler. Ayrıca oradaki halk dayısının adıyla bilinmektedir ve kişi öldüğü zaman mirası kendi evlatlarına değil, kız kardeşinin oğullarına kalmaktadır¹³. Bu durum ülkede verasetin anne tarafından devam ettiğini, anaerkil bir düzenin var olduğunu göstermektedir.

Seyyah, Hindistan'dan Çin'e doğru yol alırken Cáva adasına uğradığında bu ülkenin geleneklerine göre evlenecek yařa gelmiş kızı bulunan bir adamın ister yüksek kesimden, ister halktan biri olsun sultandan izin alması gerektiğini belirtir. Fakat ülkenin hükümdarı eğer kızı beğerirse kendine nikahlayabildiğini de seyyah notlarına ekler. Yöre halkı da bu durumdan memnun olur çünkü halkın nezdinde saygınlık kazanmak ve ayrıcalıklı olmak için bu durum onlar için bir fırsattır¹⁴. Bu adanın kadınları evlendikleri zaman ülkelerinden kesinlikle ayrılmazlardı. Ülke dışından birisi ada kadınları ile evlendiği zaman, kadın evlilik süreci boyunca eşine hizmet eder ve karşılığında da küçük bir hediyeye razı olurdu. Fakat koca adadan ayrılacağı zaman kadını boşamak zorundaydı¹⁵. Afrika ülkesi Berdame'ye vardığında ise buranın kadınlarının güzelliği seyyahın dikkatini çekmişti. Bu kadınlarla evlenmek isteyenlerin Berdame'ye yakın bir yerde oturmaları gerekmektedir¹⁶.

Çeyiz, kız tarafının evlenirken baba evinden götürdüğü eşya olup seyyah İbn Battûta'nın eserinde bundan bahsedilmektedir. Beyrutluların geleneklerine göre kızın çeyizinin babası tarafından hazırlandığını ve çeyizin içerisinde mutlaka bakır kaplar bulunması gerektiğini aktarır. Buranın hükümdarı Ebu Yakûb'un bakır kapları toplattığını, hepsini yakıp üzerine 'ixsir' dökünce kapların altına

¹² Sudan'da bir şehir.

¹³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 663,664.

¹⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 605.

¹⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 558.

¹⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 682.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

dönüştüğünü abartılı bir anlatımla anlatır. Ebu Yakûb altınların bir kısmının çeyiz sahibine geri verilmesini, kalan altınların da vakıflar yoluyla düşkünler için hastane ve tekkelerin yapılmasına ve açların doyurulmasına ayrılmasını emrettini aktarır¹⁷. Ayrıca Hindistan’da halkın çok saygı duyduğu Şeyh Kutbeddîn Kâkî’ye, kızlarının çeyizini hazırlayamayacak kadar fakir olan insanların bu ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olması için başvurduğunu anlatır¹⁸. Beyrut hükümdarının ise sosyal devlet anlayışı ile hareket ettiği görülmektedir. Aynı şekilde seyyah, Dımaşk’a yaptığı seyahatinde burada halka hizmet için birçok vakıf kurulduğunu, bunlardan birisinin de fakir ailelerin kızlarının çeyiz masraflarını karşılamak için hizmet verdiğini belirtir¹⁹. Tüm bunlar o dönemde pek çok yerde halkın refahını yükseltmek için vakıflar kurulduğunu ve bu vakıflardan bir kısmının da evlilik ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Mehir, İslam hukukunda evlenmeden önce ve nikâh sırasında erkeğin kadına ödemekle yükümlü olduğu para veya mala denilmekte²⁰ olup kadına eşinden ayrıldıktan sonra belli bir güvence ve ekonomik bağımsızlık sağlar. Maldiv Adalarında birçok kadınla evlendiğini belirten İbn Battûta, bunun sebebi olarak da mehir miktarının azlığını gösterir. Ada kadınlarının evlenecekleri zaman belirli bir süreyi kapsayan süreli nikâh yaptıklarını, memleketlerinden ayrılmayı kabul etmedikleri için eşlerinin onları boşamak zorunda olduklarını fakat evlilik süreci içinde eşlerine sadakatle bağlı olup kocalarının her türlü hizmetini gördüklerini söyler²¹. Ayrıca Hind hükümdarı Tuğlukoğlu Muhammed Şah’ın baş vezirinin iki kızını Hudavendzâde Kıvameddîn’in oğullarıyla evlendirirken nikâh akdi sırasında orada bulunduğunu, kadı mihiri okuyuncaya kadar hükümdarın ayakta beklediğini anlatır²². Verilen bu bilgilerden devletin üst kademesinde bulunan insanların İslamiyet’te yer alan bu uygulamaya oldukça saygı gösterdikleri ve bu durumun korunması yolunda çaba sarfettikleri

¹⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 72.

¹⁸ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 401.

¹⁹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 112.

²⁰ Aydın, M.Â. (2003). “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:28, s.389.

²¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 560.

²² İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 451.

anlaşılmaktadır. Avrupalı seyyah Broquiere Müslüman olmadığından seyahatnâmesinde bu tür uygulamalardan bahsetmez.

Düğün süreci her iki seyyahın da anlatılarında genişçe bir yer bulmuş, yapılan merasimi detaylarıyla anlatmışlardır. İbn Battûta, Hind sultanı Tuğlukoğlu Muhammed Şah'ın kız kardeşi ile Emir Seyfeddin'in düğününden bahseder. Hükümdar işe '*şavnuvîs*' adını verdiği evlendirme kâtibini düğün yemeğiyile ilgili masraflara bakması için görevlendirir. Eğlenceler düzenlenir, şarkıcılar ve maharetli aşçılar etrafta koşuştururlar, herkese 15 gün süresince düğün yemeğiyi verilir. Kadınlar yeni evli çiftin kalacağı köşkü süsleyip kına gecesi düzenlerler ve damadın ellerine ve ayaklarına kına yaktıktan sonra gecenin devamında birlikte eğlenirlerdi. Gelini almak için harem kapısına Araplara ait bir adet olan hücumla giren damat, gelini mücevherlerle ve atlas kumaşla döşenmiş tahtın üzerinde bulurdu. Bu esnada salonda çok sayıda kadın da hazır olurdu. Damat tahtta bulunan geline yaklaşır, gelin de Hindistan'a özgü olan *tenbûl* adı verilen bitkiyi damada sunardı. Damadın yakınları orada bulunanların başlarından aşıya altın saçar ve kadınlar da bu altınları toplar, cariyelerin de içinde bulunduğu eğlence grubu doyusya eğlenirdi. Düğün sonrası gelin bir tahtrevana konularak kölelerce taşınır, bu esnada kadınlar atlarıyla birlikte düğün alayının önünden ilerlerlerdi. Ertesi gün gelin damadın arkadaşlarına altın ve çeşitli hediyeler gönderirdi. Hatunlara ve çalgıcılara da renkli ipek kumaşlar ve çok sayıda kese içerisinde para verilir²³.

İbn Battûta, Cáva ülkesinde de hükümdar Melik Zahir'in oğlunun düğün gününe rast gelmiştir. Burada tören esnasında gelinle birlikte soylu kesimin kadınları da yol alırdı ve gelinin yüzü açık olurdu. Aslında yüz açma durumunun her zamanki hali yansıtmadığını sadece kızın düğün günü bunu yaptığını ayrıca belirtir. Kadın erkek birlikte eğlence düzenlenerek ilerleyen düğün alayı meydana geldiğinde gelin büyük bir tahta oturtulurdu. Selamlaşma seremonisinden sonra birbirlerine *fevfel* ve *tenbûl* denilen bitkilerden ikram ederler ve gelinin üzerine perde çekilerek yine tahtrevanda taşınır, düğün yemeğinden sonra ahali dağılırdı²⁴. Her iki ülkede de düğün gününün eğlencesine kadınların da dahil olması, kadınların genelde yüzlerinin kapalı olup özel günlerde açmaları, düğün esnasında yöreye özgü yiyeceklerin gelin ve damada tören eşliğinde sunulması dikkati çeken hususlardır.

²³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 447-449.

²⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 632,633.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

Zibetülmehel yani Maldiv Adalarında seyahatine devam eden İbn Battûta, bölgenin halkının tamamının Müslüman olduğundan ve evlilik yaşantılarında da birtakım adetlerin hâkim bulunduğundan bahseder. Gelinin evin dış kısmından yatak odasına kadar tüm yeri pamuklu kumaşlarla kapladığını, damadın ise eve girerken çevresine para ya da deniz kabukları²⁵ saçtığını belirtir. Damat odanın önüne geldiğinde gelin, damadın ayaklarının önüne bir kumaş parçası serer, damadın yardımcıları da o kumaşı hemen alırlardı. Fakat gelin damat evine gidecek olursa bu sefer damat tarafı evi hazırlar ve evin içine mavi boncuklar asardı. Kumaş atma adetini gelin burada da aynen devam ettirirdi. Seyyah bu adetin halkın sultanı selamlarken de aynı şekilde uygulandığını söyler²⁶.

Avrupalı seyyah Broquiere 14. yüzyılda Anadolu'ya yaptığı seyahatinde Karaman ülkesi olarak bahsettiği bölgenin hükümdarı olan Karamanoğlu İbrahim Bey'in 32 yaşlarında olup annesinin Hristiyan olduğunu ve bu beyin doğduktan sonra Rum adetlerine göre vaftiz edildiğine inancı gereği dikkati çeker²⁷. Bu vaftiz olayı kanımızca seyyah tarafından yanlış anlaşılmıştır. İslam beldesinde annesi Hristiyan olsa dahi bir Müslüman çocuğun vaftiz edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Muhtemelen Anadolu'da günümüzde de hala devam etmekte olan çocuğun doğduktan sonra tuzlanması ya da tuzlu su ile yıkanması adetini vaftiz ile karıştırmıştır.

Broquiere, Karamanoğlu İbrahim Bey'in 'Büyük Türk beyi' olarak nitelediği Murad'ın kız kardeşiyle evli olduğunu da söyler²⁸. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi'nin kızının düğününe şahit olan seyyah, o dönemin hükümdarı II. Murad'ın bu düğüne gönderdiği hediyeler hakkında bilgi verir. Hediyeleri devletin önde gelen yöneticilerinin kırmızı elbise giymiş eşlerinin otuz veya kırk kişilik gruplar halinde götürdüğünü, kadınların kimisinin de altın sırmalı kürksüz kıyafetler giydiğini belirtir. Paşa olarak bahsettiği kişinin eşinin kırmızı kumaştan elbise giydiğini ve o dönem İslam coğrafyalarında fazlaca rastlanan kadınların peçe ile

²⁵ Özdal, A.N. (2015). Ortaçağ İslam Coğrafyasında Karşılaşılan Sıra Dışı Ödeme Araçları. *Corrent Research İn Social Sciences*,1(1), s. 10.

²⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 557,558.

²⁷ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 188.

²⁸ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 188.

yüzünü kapatma adetinin burada da sürdüğünü söyler. Kadınların düğün kıyafetlerinin oldukça süslü olduğuna değinen seyyah, tıpkı bir devletin yöneticisi gibi süslü eyerler üzerinde at sırtında ilerlediklerini anlatır. Eğlence alayının kadın kafilesinin önünde büyük bir gürültü ile ilerlediğine değinen Broquière, hediyelerin içeriğini tanıtmakla devam eder. Buradan hareketle Orta Çağ Anadolu Türk İslam kadınlarının düğünlere erkekler gibi iştirak ettikleri, büyük bir eğlence ile düğün adetlerini yerine getirdikleri, kıyafetlerinin ve yüzü kapama şeklinin yöreye göre değiştiği anlaşılmaktadır.

Orta Çağ toplumunda evlenip yuva kurmak oldukça fazla önemsenmesine rağmen istenmeyen durumlarda ayrılıklar da yaşanmış ve kadının bu süreçten sonra toplumda nasıl yer edindiği seyyahların gözünden kaçmamıştır. İbn Battûta çeşitli coğrafyalara yaptığı seyahatlerde birçok kez evlilik yapmış ve eşlerinin mehirlerini vermek suretiyle onları boşamıştır. Seyyah gezdiği coğrafyalarda dul kadınlar ile ilgili gözlemler yapmış, bu kadınlar üzerinde kadılık yaptığı dönemde bazı tasarruflarda bulunmuştur. Örneğin Maldiv Adalarında kadı iken ilk kaldırdığı gelenek, dul kadınların ayrıldıkları eşlerinin evlerinde yeni bir taliplisi çıkıncaya kadar kalmaya devam etmesi olmuştur. Hatta bu geleneği sürdürmek isteyen halktan yirmi beş kişiye sopa cezası vermiştir. Maldivli kadınların çok açık giyindiğini ve bunu onaylamadığını anlatan seyyah, bu durumu düzeltmek istediyse de başarılı olamamıřtır²⁹. Ayrıca Çin'in Sınussin şehrine giden seyyah, şehrin merkezinde büyük bir tapınağın bulunduğunu ve malı olmayan düşkün dulların da bu tapınak tarafından ihtiyaçlarının karşılandığını aktarmıřtır³⁰.

4. Eğitim Hayatında Kadın

Eğitim, insanoğlunun anne karnından başlayan ve ölümüne dek süren meşakkatli bir süreçtir. Bu süreç içerisinde kadınlar da kendilerini bir üst noktaya taşıyan eğitimlerine her daim devam etmiş, imkânları ölçüsünde her alanda kendilerini yetiştirmişlerdir. Orta Çağ'da özellikle İslami ilimler, tarih, edebiyat gibi alanlarda uzmanlaşmış kadınlara rastlanmaktadır. İbn Battûta gezdiği İslam coğrafyalarında kadının konumunu ele alırken eğitim süreçlerine değinmiş, kadının hizmet ettiği, ürün verdiği bilimsel çalışmaları da detaylarıyla aktarmıştır. Dımaşk'ta bulunduğu sıralarda kendilerinden hadis alanında

²⁹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 571.

³⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 619.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

istifade ettiği ve “*icâzet-i âmmе’* aldım” dediği, güzel ahlakıyla övdüğü Ümmü Muhammed Âişe Binti Muhammed ve Zeyneb Binti Kemâleddîn Ahmed’den bahseder³¹. Bağdat’ta birçok hadis alimi ile karşılaştığını, Dârimî’nin *Müsned* adlı eserini hocası Sirâceddin’e aktaranın zamanının *‘hükümdarların kızı’* diye tanımladığı Fâtıma Binti’l-Adl Tâceddîn’in burada olduğunu anlatır³². İbn Battûta dindar bir kadın olarak bahsettiği eşi Hürneseb Hatun’un okumayı bildiğini fakat yazı yazmayı bilmediğini aktarır³³.

Örgün eğitimin vazgeçilmez unsuru okullardır. İbn Battûta, gittiği bazı yerlerde kadınların eğitimi noktasında okullaşma faaliyetlerine de değinmiştir. Bir liman şehri olan Hinavr’a vardığında buradaki kadınların giyimleri ve ahlakıyla ilgili bilgiler vermiş, bazı kadınların Kur’an’ı tümüyle ezberlemesi nden dolayı diğer kadınlardan üstün kabul edildiğini notlarına eklemiştir. Ayrıca Hinavr’da üçü kız çocuklarına, yirmi üçü erkek çocuklarına ait olmak üzere toplam 36 tane okulun bulunduğunu söyler ve bu duruma başka yerde tanık olmadığını şaşkınlıkla dile getirir³⁴. Kölelerin, cariyelerin ve hizmetçilerin de dönemine göre, eğitim seviyesi yüksek olanlarının toplumdaki diğer kadınlara göre değerli olduğunu belirtir. Takedda diyarına giden seyyah buraların geçim kaynağının ticaret olduğundan, halkın refah seviyesinin oldukça yüksek bulunduğundan bahseder. Takeddalılar eğitim almış öğretmenlik yapacak seviyeye gelmiş kadını katiyen satmazlardı ve eğer buna mecbur olurlarsa çok yüksek bir fiyat belirleyip talebi düşürürlerdi. Kendisi de böyle bir hizmetçi almak isteyen seyyah, ilk başta bu isteğine uygun hizmetçi bulamadığını, sonra Kadı Ebû İbrahim’in dostlarından birini hizmetçisi olarak gönderdiğini söyler³⁵. Buradan hareketle bazı bölgelerde Orta Çağ İslam yurtlarında kadınların eğitim alanında İslami İlimler başta olmak üzere birtakım eserler verdiği ve hadis âlimi oldukları ayrıca kız çocuklarının kendilerine ayrılan okullarda eğitim hayatlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Nitekim toplumun üst kesiminden alt kesimini temsil eden cariyeye ve hizmetçilere kadar, kadınların eğitim alanında kendilerini

³¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 116.

³² İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 220.

³³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 471.

³⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 538.

³⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 682.

geliştirdikleri ölçüde toplumdaki değerlerinin de arttığını söylemek mümkündür.

5. Eğlence Hayatında Kadın

Eğlence, hayatın sürüp giden karmaşasından sıyrılıp bir an olsun hoşça vakit geçirmek için yapılan türlü faaliyetler olup Orta Çağ seyyahlarının eserlerinde de kendisine yer bulmuştur. İbn Battûta, eğlence kültürünü İslami bakış açısı çerçevesinde yorumlamış, kadınların da katıldığı bu tür faaliyetleri yer yer şaşıarak eserine eklemiştir. Lâdik adıyla andığı Dûngûzlu (Denizli) yöresine gelen seyyah, buranın halkının genellikle Rumlardan oluştuğunu, ahalinin hoş olmayan davranışları ayıplamadığı anlatır. Halkın bu rahat davranışlarının kadın-erkek karışık olarak hamamlarda eğlenerek sürdürdüğünü, hatta bölgenin kadısının hamamlarda eğlendirmek amaçlı cariyeye çalıştırdığı söyler³⁶. Seyyah, Hindistan hükümdarı Gıyâseddin Tuğlukloğlu Muhammed Şah'ın seferden dönüş merasiminde fillerin üzerinde seyahat ettiğini, bu alayda dans etmeyi de maharetle yapan şarkıcı cariyelerin bulunduğundan bahseder³⁷.

Avrupalı seyyah Broquière de, Bursa'ya yaptığı seyahatinde şehrin batısına doğru uzanan büyük bir kalesi bulunduğunu ve çok sayıda evin var olduğunu, hükümdarın sarayının da burada yer aldığını belirtir. Sarayın içerisine giremeyen ve kendisine söylenenleri anlatan seyyah, sarayda elli kadının bulunduğunu ve bunların mutlu mesud bir hayat sürdürdüğünü söyler. Sarayda büyük bir havuzun olduğunu ve sultanın istediği zaman burada kadınlarla hoşça vakit geçirdiğinden bahseder³⁸. İbn Battûta gezdiği coğrafyalarda sadece şarkıcılara ait çarşıların bulunduğu, dindar kadınların da eğlence sektöründe yer aldığını aktarır. Buna göre Dihli'de Tarbad mevkiinde çalgıcılara ait göz alıcı bir çarşı vardı ve kadın saz çalanlar Ramazan ayında toplanarak teravih namazı kılarlardı³⁹. Devletabad'da da aynı çarşıya rastlayan İbn Battûta, kadınların çarşının ortasındaki beşik şeklindeki yüksek yerde üzerlerindeki değerli mücevherlerle süslenmiş bir beşikte oturduğunu, cariyelerin bu beşiği salladığı, şarkıcıların liderinin her perşembe ikindi namazından sonra çarşının ortasında bulunan kubbenin altına gelerek çevresinde kadın dansçıların

³⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 279.

³⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 433.

³⁸ Bertrandon De La Broquière, *Seyahatnâme*. s. 203.

³⁹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 401.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

oyunlarını sergiledikten sonra dağıldığını anlatır⁴⁰. Broquiere ise Türklerin neşeli insanlar olduğundan bahseder. Canları sıkıldığı zaman bir türkü söyleyip başlarına gelen can sıkıcı durumlara bu şekilde sabrettiğini ve her duruma olumlu yönünden baktığının altını çizer⁴¹.

Her iki seyyah da kadın hükümdarların ve imparatoriçelerin eğlence anlayışlarına ve uygulamalarına değinir. Maldiv Adalarının Halulî adasında halkın gemilerde düzenlediği eğlence turlarına '*tebahhur*' adı verdiğini belirten İbn Battûta, buranın hükümdar hatununun da maiyetiyle birlikte adaya eğlenmek için geldiğinden bahseder⁴². Aynı şekilde Broquiere de Bizans İmparatoru'nun akrabalarından birinin evlenme merasiminde mızraklı atlılarla bir dövüşme oyununa katıldığını anlatır ve bu oyunu güzel bir kadın olarak nitelediği İmparatoriçenin de İmparator ile birlikte pencereden seyrettiğini söyler⁴³. Buradan hareketle her iki seyyahın da belirttiği üzere Orta Çağ kadınları din fark etmeksizin eğlence sektöründe yerlerini aldığı ortaya çıkmaktadır. Verilen bilgilerden İslam coğrafyasındaki kadınların eğlence sektörüne ait çarşılarının bulunduğu ve gemilerde eğlence turları düzenledikleri, dindar kadınların enstrüman çalıp eğlenceye katıldıkları, türlü merasimlerde halkı eğlendirme vazifesi üstlendikleri anlaşılırken, gayrimüslim kadınların eğlenme işini meslek olarak icra ettikleri, toplumun yönetici kesiminin de eğlencelere iştirak ettikleri görülmektedir.

6. Meslek Hayatında Kadın

İbn Battûta seyahat ettiği coğrafyalarda kadının toplumsal hayattaki yerini tanımlarken onların ekonomik hayata hangi şekilde dahil olduğundan da söz etmiştir. Eserinde kadınların bir ürünün üretim aşamasından satışına kadarki tüm süreçlerde rolü olduğu üzerinde durmuştur. Ladik dediği Denizli bölgesinde Hristiyan Rum kadınların yörede pamuklu elbise dokuduğundan söz etmiştir. Rum kadınlar ürettikleri ürünün vergisini sultana cizye adında verip ülke ekonomisine katkıda bulunmaktaydı. Ayrıca yörede Rum kadınlar

⁴⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 531,532.

⁴¹ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 174.

⁴² İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 594.

⁴³ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 227.

hamamlarda cariyeler olarak alıřmaktaydı⁴⁴. Maldiv Adalarında kadınlar veda ve kanbar tipi Hint cevizi lifini ellerinde şekillendirerek iř hayatına katılmakta ve bu liflerle de gemilerin direklerini birbirine bağlamakta kullanılmıştır. Çin, Hindistan ve Yemen'e ihraç edilen bu ipler ülke ekonomisine önemli katkı sağlamış olup kadınlar da bu ipin üretim sürecinde bulunmuřlardır⁴⁵. Seyyah, Yemen şehirlerinden sonuncusu olarak anlattığı Zafar şehrinin çarşısında sardalya cinsi balıkların çoğunlukla satıldığını ve çarşının esnafının da genellikle siyah giyimli kadınlar olduğunu belirtir⁴⁶. 'Astanbl' olarak yazdığı İstanbul'un Anadolu yakasındaki arşıların oldukça geniş olduğunu ve zanaat ehlinin işlerinin bir çatı altında yürütüldüğünü belirtten İbn Battûta, buradaki zanaat ehli çalışanların ve esnafın genelinin kadın olduğundan söz etmektedir⁴⁷. Kadınların iř alanlarından bir diğeri de kervan rehberliği olup ticari malların bir bölgeden diğerine taşındığı kervan seyahatinde de rol aldıkları söylenebilir. Afrika lkelerinden Berdme ülkesine giden seyyah, yolculuğun güvenliği hakkında bilgi verir. Buradaki kervanların güvenliğinin Berber kabileler tarafından sağlandığını, kervanlara rehberlik eden kişilerin ise kadınlar olduğunu söyler. Çünkü bu işi kadınlar erkeklerden daha iyi yapmaktadır⁴⁸. Seyyahın kadınların yaptığı meslekler içerisinde anlattığı işlerden birisi de ev hizmetiliğidir. Maldiv Adalarındaki zenginlerin evlerinde beş dinara çalışan on ile yirmi kadar kadın bulunmaktadır. Bu kadınların çalışırken tüm masrafı ev sahibi tarafından karşılanırdı. Eğer iř kazası gereği evde herhangi bir eşyaya zarar verirse, alacakları ücretten dşlmekteydi. Hizmetçi başka bir evde çalışmak isterse yeni iř vereni hizmetinin çalışmadığı günlerin ücretini eski işverene verirdi. Seyyah bu hizmetçilerin asıl işinin kurutulmuş otsu bitkiden yapılan kanbar eėirmek⁴⁹ olduğunu anlatmaktadır⁵⁰. Afrika bölgesinde seyahatine devam eden İbn Battûta, Takedd şehrinde bakır madeninin kadın ve erkek köleler vasıtasıyla çıkarıldığını ve şehre taşındığını anlatır. Madenin eritilmesiyle kızıl bir renk alan bakır, çeşitli kalınlıklarda çubuk haline getirilir ve bir miskal altına satılırdı. Bu ubukların para yerine de geçtiğini anlatan seyyah, ince çubuklarla et ve kalas,

⁴⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 279.

⁴⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 559.

⁴⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 251.

⁴⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 336.

⁴⁸ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 681.

⁴⁹ Shakman, A. (2024). Kazak izgi Filmlerinde Folklor Unsurlarının İncelenmesi: Kanbak şal ve Dev rneği. *Turkologia Dergisi*, 1(117), s.103.

⁵⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 560.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

kalın çubuklarla ise kadın ve erkek esir satın alındığını belirtmiştir⁵¹. Bu durum kadınların meslek olarak maden işçiliği de yaptığını da göstermektedir.

Broquiere Şam'a yaptığı seyahatinde Gallogrecz isminde bir kiliseyi ziyaret eder. Bu kilisede oraya mucize eseri geldiğine inandığı bir tahta parçası üzerine çizilmiş Meryem Ana tasviri görür. Tasvirin sürekli terleme halinde olduğunu ve yağ birikintisi meydana getirdiğini anlatan seyyah, kilisede karşılaştığı bir kadının kendisine istavrozunu çıkarmasını istediğini ve olası ritüeli tekrarlaması gerektiğini söyler. Seyyah bu kadının kilisede para karşılığı bu işi yaptığından söz etmektedir⁵².

Orta Çağ Müslüman kadınlarının şehir plancılığında da aktif rol oynadığı bilinmektedir. Bu noktada İbn Battûta, o dönem Doğu Türkçesinde soylu kadınlar için kullanıldığı bilinen ve eski Türk devletlerinde yüksek rütbeli kadınların isimlerinin başında bir ünvan olarak belirtilen 'Bîbî' ünvanlı Bîbî Meryem'in Kalhât şehrini inşa ettirdiğini söyler. Halkının Bîbî kelimesini hür ve soylu anlamında kullandığını da sözlerine ekler⁵³.

Buradan da anlaşılmaktadır ki Orta Çağ'da kadınlar ticaret sektöründen, kervan rehberliğine, maden işçiliğinden, bir malın üretim aşamasından satışına kadar çeşitli mesleklerde görev almaktadır. Kilisede görevli kadınlar olduğu kadar, zenginlerin evlerinde hususi işlerini yapmak için hizmetçi kadınlar da bulunmaktadır.

7. Esir/Cariye Olarak Kadın

Cariye veya odalık '*kadın köle*' anlamına gelen bir fıkıh terimi olup Türkçe'de *kul*, Farsça'da *kenûz*, Arapça'da *memlûke*, *vasîfe*, *câriye*, *eme ve gurre* şeklinde ifade edilir. İbn Battûta geniş coğrafyaya yaptığı seyahatlerde yanında kadın yol arkadaşlarının bulunmasını önemsemiş ve bu kararında köle pazarlarından satın aldığı ve kendisine hediye edilen cariyelerin de etkisi olmuştur⁵⁴. Seyyah,

⁵¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 683.

⁵² Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 149-151.

⁵³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 261. Bibi ünvanı için Bknz: Özcan, A. (1992). "Bîbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s. 125.

⁵⁴ Waines, D. (2012). *İbn Battuta'nın Destansı Seyahati (Bir Ortaçağ Maceraperestinin Sıradışı Hikâyeleri)*. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 231.

eserinde cariyelerin pazarlarda satışı, hükümdarların hediye mahiyetinde birbirlerine göndermesi, ucuz veya pahalı şekilde bir değerlerinin olması, eğitimleri ve yemek kültürlerine kadar çeşitli konularda kadın köleleri sınıflandırmış ve yaptıkları faaliyetleri detaylarıyla anlatmıştır. Bu konuda bazı örnekler şu şekildedir: Ayasuluk⁵⁵ şehrinde kırk altın vererek hiç evlenmemiş bir Rum cariye satın almıştır. Balıkesir şehrinde de *Margalita* isimli bir Rum cariye edinmiştir⁵⁶. Cariyelerin aynı zamanda hediye olarak da takdim edildiğini belirten seyyah, Uzak Doğu bölgesindeki Hinavr yöresinde hükümdarın kendisine adanın halkından olan *Lemkî* adındaki cariyeyi hediye ettiğini söyler. Bu cariyenin ismini değiştirmeyi uygun bulan seyyah, ona Arapça bir isim olan bereketli insan anlamındaki *Mübareke* ismini vermiştir. Hediye edilen cariyenin eşi cariyenin satış bedelini ödeyip eşini geri almak istediye de seyyah bu cariyeyi beğenmiş olacak ki bu teklifi kabul etmemiştir⁵⁷. Cariyelerin bu dönemde elçilik heyetlerinin karşı taraftaki hükümdarlara götürdüğü hediyeler arasında bulunduğu da İbn Battûta'nın eserinde bahsedilmiştir. İbn Battûta, Çin hükümdarının Hindistan hükümdarına gönderdiği hediyeler arasında çeşitli ürünlerin yanında yüz tane köle ve cariyenin olduğunu, buna mukabil Hindistan hükümdarının da cins atlar ve ipekli kumaşların yanında dans etmede ve şarkı söylemede maharetli yüz tane Hindu cariyenin bulunduğu hediyeleri karşı tarafa gönderdiğini anlatmıştır⁵⁸.

İbn Battûta gezdiği ülkelerde kadın esirlerin fiyat açısından da karşılaştırmasını yapmaktadır. Hindistan ülkesinin başkenti olan Dihli'de gözlemlerine devam eden seyyah bu ülkedeki kadın esirlerin temizliğine dikkat etmediklerinden ve medeniyetsiz olmalarından, eğitimi olup olmadığı fark etmeksizin değerinin çok ucuz olduğunu ve alıcısının çıkmadığını söylemektedir⁵⁹. Bengâle⁶⁰ ülkesinde çeşitli ürünlerin fiyat karşılaştırmasını yapan seyyah, cariyelerin fiyatı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre gönül eğlendirmek için satın alınan cariye olan firâşlık cariyenin bir altın paraya satın alındığını, buranın bir altın parasının kendi ülkesi olan Fas altınına göre iki buçuk katı olduğunu anlatmaktadır.

⁵⁵ İzmir/Selçuk.

⁵⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 293, 295.

⁵⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 553.

⁵⁸ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 513-514.

⁵⁹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 491.

⁶⁰Bangladeř.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

Gezgin bu ücrete *Âşûre* isimli çok beğendiğini anlattığı bir cariye satın almıştır⁶¹. İbn Battûta bu konuda zaman zaman kendisiyle çelişen düşüncelere de sahip olmuştur. Öyle ki Lâdik dediği Denizli bölgesinde yöre kadısının cariyeleri erkekleri eğlendirmek için çalıştırması onun öfkelenmesine sebep olmuştur⁶². Çin ülkesinde yabancı tüccarların handa dinlenmek istediklerinde, han sahibine bütün mallarını teslim ettiğini ve han sahibinin de tüccarın tüm ihtiyaçlarını karşıladığını söyler. Bunun içerisinde yabancı tüccarın isteği dâhilinde odasına cariye gönderme işinin han sahibi tarafından yapıldığını ve bu işin çok ucuza mâl olduğunu anlatır. Bu ülkede kız veya erkek olması fark etmeksizin halkın kendi çocuklarını sattığını söyler. Bunu şaşkınlıkla karşılayan seyyah bu durumun halk tarafından yadırganmadığını ve normal bir davranış olduğunu eklemektedir. Satılan çocuk kesinlikle satıldığı yabancıyla beraber yolculuk yapması için ısrar edilemez fakat gitmeyi kendisi isterse buna da engel olunmadığını anlatır. Verilen bu bilgilerden İbn Battûta'nın gezdiği coğrafyalarda Orta Çağ'ın genel özelliğini yansıtan kölelik kurumunun yaygın bir şekilde devam ettiği, cariyelerin köle pazarlarında birtakım özelliklerine göre fiyatlarının değişken olarak satıldığı, kimi coğrafyalarda ise bu durumun önemsenmediği, hükümdarların elçilik heyetlerinin yanına verdiği hediyeler içerisinde cariyelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Avrupalı seyyah Broquiere de gezdiği coğrafyalarda köle pazarlarına rastlamıştır. Bursa'ya gelen seyyah bu şehrin Türklerin egemen olduğu şehirlerin en güzeli olduğunu, Keşiş Dağı'nın eteklerinde kurulduğunu anlatır. Bursa'nın büyük çarşısında yüksek bir yere sıralar halinde dizilmiş kadın ve erkek Hristiyan esirlerin satıldığını söylemektedir. Müslüman hâkimiyetinin olmasından ötürü kadınları satın almak isteyenlerin onların sadece yüzlerini, ellerini ve kollarını görebildiğini belirten seyyah, Şam'da ise bunun tam tersi bir manzarayla karşılaşmıştır. 15-16 yaşlarında olduğunu tahmin ettiği siyahî bir kız satılırken gören Broquiere, kızın Anadolu'dakinin aksine vücudunun mahrem bölgeleri hariç neredeyse çıplak dolaştırılıp satıldığından bahsetmektedir⁶³.

⁶¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 595.

⁶² Waines, *İbn Battûta'nın Destansı Seyahati*. s. 232.

⁶³ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 201-202.

Seyahatine Avrupa'da devam eden Broquière, Türklerin Bosna Krallığı'na düzenledikleri bir sefer sonunda esir alınmış on tane kadından bahseder ve bunların satılmak üzere Edirne'ye götürüldüğünü aktarır⁶⁴. Andrenopoly'den (Edirne) ayrılan seyyah, Siroz bölgesinde bulunan padişaha doğru yola çıktıklarını ve Meriç nehrini geçtikten sonra bir kasabaya geldiklerini ve burada yanında sayısından tam emin olamadığı on iki ya da ona altı kadar erkeklik özelliğini yitirmiş erkek köle bulunduran elli kadınla karşılaştığını anlatmaktadır. Bu kadınların ikisi ile konuşma imkânı bulan seyyah, onların padişahın cariyeleri olduğunu ve padişahın başkente gideceğini haber aldıkları için bu yönde seyahat ettiklerini anlatmaktadır⁶⁵. Bu bilgilerden Broquière'in geldiği ve o dönem Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Rumeli coğrafyasında köle ticaretinin yoğun olarak devam ettiği ve sultanın yanında korumaları eşliğinde cariyelerin de seyahat ettikleri anlaşılmaktadır.

8. Kadın Giyimi ve Süslenmesi

Orta Çağ kadınları buldukları coğrafyanın bir sonucu olarak farklı giyim tarzlarına sahiptir ve bu durum iki seyyahın da eserlerine yansımıştır. İbn Battûta kadınların giyim tarzlarını İslam'ın getirdiği düzen çerçevesinde yorumlamış ve buna uygun giyinmeyen kadınları hoş karşılamamıştır.

İbn Battûta, Mekke şehrine geldiğinde buranın insanların genellikle elbiselerinin ince, temiz, beyaz renkte olduğu, gözlerine sürme sürdükleri ve dişlerini *erâk* ağacından üretilen ve diş fırçası özelliğinde olan misvak ile fırçaladıklarını anlatmıştır. Mekke kadınlarının iffetlerine düşkün olduğunu vurgulayan seyyah, kadınların parfüme oldukça rağbet ettiklerini hatta aç kalmayı göze alıp tüm paralarını kokuya harcadıklarını şaşkınlıkla dile getirmiştir. Cuma gecelerinin kendileri için özel olduğuna değinen seyyah, kadınların bu saatlerde en güzel elbiselerini giyip, kokularını sürdükten sonra Kâbe'yi ziyaret ettiklerini anlatmıştır⁶⁶. Seyyah Şirazlı kadınların ise ayaklarına mest taktıklarını, çarşı ve pazara giderken mutlaka çarşaf ya da peçe giydiklerini söyler⁶⁷. Buradan anlaşılıyor ki bölgede hava şartlarının çok sıcak olmasına rağmen kadınlar tesettürüne özen göstermekteydiler ve bu durum İbn Battûta tarafından Müslüman bakış açısıyla yaklaşarak takdirle karşılanmıştır.

⁶⁴ Bertrandon De La Broquière, *Seyahatnâme*. s. 251,252.

⁶⁵ Bertrandon De La Broquière, *Seyahatnâme*. s. 231.

⁶⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 150.

⁶⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 200.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

Kolye, yüzük, küpe gibi eşyalardan oluşan takı, kadınların elbiselerinin üzerine taktıkları süstür ve tarihin her döneminde kadınların vazgeçemedikleri eşyalar içerisinde yer almıştır. İbn Battûta, Bağdat'ta Kazan çarşısında gezerken değerli taşlardan oluşan mücevherlerin göz alıcı olduğunu ve tüccarların bu mücevherleri Türk kadınlarının beğenisine sunduğundan bahseder. Ekonomik olarak varlıklı durumda olduklarını anladığımız Türk kadınları, bu mücevherlere sahip olabilmek için kıyasıya mücadele etmişlerdir⁶⁸. Anlaşıldığına göre Bağdat bölgesi o dönem için takı mücevher sektörünün talep gören bölgesidir ve kadınlar bu bölgeye alışveriş yapmak için gelmişlerdir.

İbn Battûta, Anadolu halkının temiz kıyafetli olduğunu, Türk kadınlarının yüzlerini örtmediğini, toplum içerisinde yüzü açık olarak dolaştıklarını söylemiştir. Farklı dinden olan Anadolu halkının giyimlerine de değinen seyyah, Lâdik'de yaşayan Hristiyan Rum erkeklerinin beyaz ve kırmızı renkte uzun külâh taktığını, Rum kadınlarının ise başlarını büyük sargı ile sardığını anlatır⁶⁹. Ayrıca Deşt-i Kıpçak ülkesini ziyaret eden seyyah, burada o zamanın genel geçer durumlarının aksine erkeklerin kadınlara çok saygı ve hürmet gösterdiklerini, kadınların toplumda erkeklerden üstün olduklarını hayretle anlatmaktadır. Seyyahın bu konudaki ilk gözlemi Emir Saltıye Bey'in hanımının beyinin konağına giderken pencere ve kapıları açık durumda cariyeleriyle birlikte arabasında yolculuk ettiğine şahit olmasıdır. Buradaki Türk kadınlarının da yüzleri açık vaziyette dolaştığını, başlarına da 'buğtak' adını verdiği mücevherlerle süslü ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan bir hotoz taktığından bahseder. Seyyah burada kadınlara gösterilen hürmete o kadar şaşırır ki toplumun geneline baktığı zaman adeta erkeklerin kadınların hizmetçisi olarak görüldüğünü söyler⁷⁰. Anlaşılmaktadır ki 14. yüzyıl İslam coğrafyasının giyim anlayışında temizlik ön plana çıkmış olup giysilerin renkleri ve şekilleri yöreye göre değişmekte, Türk kadınları genellikle yüzleri açık olarak çeşitli şekillerde ve renklerde başlık takarak toplumun içinde yaşamaktadır.

⁶⁸ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 227.

⁶⁹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 279.

⁷⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 317-318.

İbn Battûta'nın gözlemlerine göre 1320'de İslamiyet'i kabul ederek Muhammed adını alan Deşt-i Kıpçak sultanı Uzbek Han⁷¹'ın Taytuğlî, Kebek, Beylûn ve Urducâ Hatun adında dört tane eşi vardır. Her hatunun ayrı bir arabası vardır ve arabanın içindeki odası altına benzer gümüşten mücevherlerle kaplı ahşaptan meydana gelmiş kubbe şeklindedir. Arabayı çeken atların üstü sırmalı ipekten meydana gelmiş perdelerle örtülmüştür. Hatunlar seyahatinde sağ yanına 'Ulû Hatun' dedikleri hanımın sağ kolu sayılan veziri, sol yanını da teşrifat⁷² ve perdedarlığını yaptığı Küçük Hatun' u oturmuştur. Ön tarafında 'benât' dediği altı cariyesi, arkasında ise bunlardan ikisi bulunur. Hatunların kıyafetlerine dair bilgiler veren seyyah, hatunların başlarına *buğtâk* taktığını, sırtını da Rum prenseslerinin giydikleri elbisenin benzeri olduğunu söylediği inci ile kaplanmış 'minut' dediği bir mantoya benzer dış elbise giydiğini anlatır. Yanında bulunan ulu ve küçük hatunun başına inciyle kaplanmış yazma taktıklarını, arkasında ve önünde bulunan kızların da 'külâ' dediği yine tepesinde sorguç bulunan mücevherlerle kaplı külâh başlık taktığını söyler. Bu kadınların elbisesinin 'nâh' adı verilen ipekten yapılmış olduğunu, cariyelerin ve hizmetkârların da aynı şekilde altın ve mücevherle kaplı ipek elbiseler giyip külâh şeklinde başlık taktığını belirtir. Yanında bulunan cariyeler ve hizmetçiler de aynı şekilde alaya ipek elbise ve külâhlarıyla eşlik etmektedir. Anlaşıldığına göre Orta Çağ'da devletin üst kademesinde bulunan kadınların devlet merasimlerinde ve seyahatleri esnasında kullandıkları giyim şekilleri döneminin kaliteli malzemesi olan ipekten yapılmış olup değerli taşlar ile süslenmiştir. Tepesinde tavus tüyünden ve farklı türden mücevherlerden oluşmuş sorguç bulunan külâh şeklinde başlık ve *nâh* ismiyle anılan ipekten üretilmiş elbiseler giyen kadınlar, hükümdarlığın alametlerinden sayılan Türkçede kuşları tepesinde bulunan tüylere verilmiş isim olup daha sonra başa takılan bir eşya olan sorguç kendileri de kullanmıştır. Bu gelenek sadece kendilerine has olmayıp aynı zamanda çevresinde bulundukları cariyeler ve hizmetçilerde de aynı şekilde devam etmiştir.

İbn Battûta, İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen bununla uyuşmayan hareketleri olan beldelerdeki kadınların bazı hareketlerini şaşırarak anlatır ki bunlardan bazıları günümüzde de yargılanacak bir durumdur. Örneğin zenci ülkesinde

⁷¹ Kafalı, M. (2007). "Özbek Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 34, s. 108.

⁷² Protokol görevlisi. Ayrıntılı bilgi için Bknz: Karaca, F. (2011). "Teşrifat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.40, s. 570.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

gözlemlerde bulunan seyyah, buradaki hizmetçi kadınların, cariyelerin ve küçük kızların Ramazan ayında üzerine hiçbir giysi giymeden dolaştıklarını görmüştür. Devletin askeri kesiminin sultanın sarayında iftarını açarken onların yemeklerinin yirmi çıplak kız tarafından getirildiğine şahit olan seyyah, bu durumun daha sonra bir gelenek olduğunu anlamıştır. Tüm kadınların hatta hükümdarın kendi kızının bile çıplak vaziyette hükümdarın karşısına çıktığını anlatan seyyah, Kadir Gecesinde yüz kadar cariyenin hazırlanan yemekleri çıplak vaziyette sunmasını şaşkınlıkla anlatır⁷³. Berehnekar ülkesindeki de aynı durumla karşılaşan seyyah, kadınların ilgi çekecek kadar güzel olduklarını fakat giysi olarak sadece ağaç yapraklarını kullandıklarını notlarına ekler. Seyyah yanında hediye etmek üzere bu ülkenin hükümdarına *bengâle* işi giysiler getirdiyse de hükümdar bu giysileri asla giymez, bu giysileri bayram olduğu vakit fillerin üzerine sererler. Yörenin hükümdarı ülkesine gelen yabancılardan bir cariyeye, bir köle, fillere örtmek üzere kumaş, kendi hanımının beline ve ayak parmaklarına takmak üzere altın takılar talep etmiştir. Seyyah bu istenilenleri vermeyenlere büyü yapıldığını ve o kimsenin hayatını kaybettiğinden bahseder⁷⁴. Anlaşıldığı kadarıyla Orta Çağ coğrafyasının bazı ülkelerinde çıplak olmak bir gelenek halini almıştır. Takı olarak altın takı ve kumaş veya giysi çeşitleri vergi olarak alınmaktadır. Ayrıca giysi para yerine geçmiş olup bir değişim aracı olarak da kullanılmıştır. Giysi bu coğrafyada özel günlerde kullanılan bir eşya olarak da görülmüş ve değeri artırılmıştır.

Hinavr şehrine giden seyyah buranın coğrafi özellikleriyle ilgili bilgiler verdikten sonra kadınlarının güzel ve iffetli olduklarını, dikişsiz elbise giydiklerini anlatır. Kadınlar giysilerinin bir ucunu elleriyle tutmakta, geriye kalan bölümleriyle ise başını ve göğüs bölgesini kapattıklarından bahseder. Takı olarak da burunlarına altın bir halka takmışlardır⁷⁵. Seyhahati esnasında uğradığı Maldivli kadın hükümdarın ve buralı kadınların başlarını kapatmadığından ve saçlarını bir tarafa topladıklarından da bahseder. Giysilerinin ise sadece göbekten aşağı kısmı örtecek şekilde bir peştamal ile sardıklarını, vücudunun geri kalanını ise çıplak bırakıp toplum içerisinde böyle gezdiklerini söyler. Bu durum seyyahın oldukça tepkisini çeker ve kendisi burada kadılık makamına

⁷³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 676-677.

⁷⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 600-601.

⁷⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 538.

geldiği zaman hoř karşılamadığı bu durumu değiştirmeye çalışır. Kapalı giyimi benimseyen İbn Battūta, kadınların açık geldikleri takdirde davalarına bakmaz ve huzuruna kabul etmez. Kadınlara bu şekilde yaptırım uygulayan seyyah bu durumu değiştirmek istediyse de muvaffak olamamıştır. Bazı kadınların göbekten üstünü kolları kısa ve geniş bir gömlek giyerek kapattığını söyleyen seyyah, cariyelerinin başını kapattırdıysa da bu hallerini kendisi de beğenmez. Tesettürün bir alışkanlık meselesi olduğunu vurgulayan gezgin, bař örtüsünün kadınların süsü olduğuna ve kadını güzelleştirdiğine inansa da cariyelerinde bu durumun aksini görmektedir. Maldiv kadınlarının kullandığı takılar hakkında da bilgi veren seyyah, onların kollarına dirseklerine kadar bilezik taktığını anlatır. Hükümdar eşleri ve akrabaları altın bilezik takarken halk kesiminden kadınlar gümüş bilezik takmaktadır. Bu durum takıda sınıfsal bir ayırımın ve ekonomik anlamda bir çeşitliliğin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Maldivli kadınlar ayaklarına 'bâyiil' dedikleri halhal, boyunlarına da 'besdered' adını verdikleri altın kolye takmaktadır⁷⁶. Ayrıca Orta ađ kadınlarının genelde ipek giysiler giydiklerini, takı olarak da altın ve gümüş bilezik, gerdanlık, ayak parmaklarına yüzük, halhal, burunlarına altın hızma kullandıkları anlaşılmaktadır. Altın ve gümüş takının kullanımına göre insanlar arasında sınıfsal bir ayırım söz konusudur.

İbn Battūta ve Broquière'in Konstantiniyye'de kadınların törenlerde giydiği giysileri eserlerinde anlatması dönemin devletin üst tabakasında yer alan kadınların giyim tarzları hakkında bilgi vermektedir. İbn Battūta, Sultan Özbek Han'ın Rum eři Beylūn Hatun ile birlikte Beylūn Hatun'un babasını ziyaret etmek amacıyla onun kervanıyla birlikte yola çıkmıştır. Beylūn Hatun'u yolda kardeşi Rum prensi karşılar. Prens'in başında mücevherlerden oluşan bir gölgelik üzerinde ise beyaz bir elbise vardır. Maiyetinin de beyaz elbise giydiğini anladığımız prensi özel koruma, cariyeye ve kölelerden oluşan beř yüz kişilik bir grup hatun karşılar. Beylūn Hatun'un maiyetinin gümüş ve altınla süslü ipek elbiseler giydiğini anlatan seyyah, Hatun'un 'nahh' ya da 'nesîc' adı verilen incilerle süslenmiş bir elbise giydiğinden bahseder. Hatun başına çok değerli taşlarla süslenmiş bir ta kondurmuştur. Bindiđi at ise altın ve gümüşlerle süslenmiş ipek örtüyle örtülmüş olup atın ayak bileklerinde altından halhallar vardır. Sadece kendisi değil hatunun atı da özel bir süslemeye tabi olmuştur. Konstantinapolis de gözlemlerine devam eden Broquière, burada İmparatoriçenin kilisedeki düzenlenen dinsel bir oyunu seyrettikten sonra

⁷⁶ İbn Battūta, *Seyahatnâme*. s. 560.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

saraya döndüğü esnadaki giyim tarzını anlatır. İmparatoriçe oyun sona erince kiliseden çıkar ve oraya üzerine bineceği eyerleri değerli işlemelerle süslenmiş bir at getirilmiştir. İmparatoriçenin atın üzerine binebilmesi için bir basamak hazırlanır ve yanında yardımcısı kolsuz uzun bir manto ile onu beklemektedir. Yardımcı kolsuz mantoyu olabildiğince yukarı kaldırır ve kadın ata binince mantoyu sırtına atar. Yardımcı buna ek olarak İmparatoriçeye tepesi sivri üzerinde üç tane altın tüy bulunan Yunan şapkalarından birini vermiştir. Seyyahın güzelliğini övdüğü Bizans Hatun'unun kulağında ise değerli taşlardan ve yakutlardan oluşmuş düz ve geniş küpeler bulunmaktaydı. Sadece kendisinin değil maiyetinde bulunan kimselerde tıpkı İmparatoriçe gibi manto ve şapka giyip ata binmekteydi⁷⁷. Buradan anlaşıldığı üzere her iki seyyahın da belirttiği gibi Konstantiniyye'de devletin yönetici kesiminde yer alan kadınlar üzerinde inci ve yakut gibi değerli taşlar bulunan elbiseler giymiş başlarına da yine bu taşlardan oluşmuş şapka takmışlardır. Yanlarında bulunan kadınların da giyim tarzında farklılık görülmemiştir. Hatunların atları da bu özenden payını aldığı, üzerlerinin ipek bir örtüyle örtüldüğü ve koşum takımlarına varıncaya kadar değerli taşlarla bezendiği görülmektedir. Altın, gümüş, inci, yakuttan oluşan gerdanlık ve küpe de dönemin takıları arasında yer almaktadır.

İbn Battûta giysilerde kumaş çeşidi olarak ipeğin kullanıldığını belirtirken⁷⁸, Broquiere Thabor dağı çevresine yaptığı seyahatinde ilk defa kadın ve erkek giysilerinde pamuğun kullanıldığından bahsetmiştir⁷⁹. Buradan anlaşıldığına göre Orta Çağ giysilerinde ipek yaygın bir kumaş olarak kullanılırken, pamuklu giysiler nadir olarak tercih edilmiştir.

Peçe genellikle İslam ülkelerinde kadınların yüzlerinin tamamını veya belli bir kısmına örttükleri kumaşa verilen isimdir. Bazen tesettürün bir parçası olarak kullanılan peçe bazen de Ortadoğu'nun fazla sıcağından korunmak amacıyla da kullanılmıştır. Hz. Muhammed döneminde örtünmeyle ilgili ayet nâzil olduktan sonra kadınlar peçe takmaya başlamıştır. Bu durum Emevîler ve Abbâsîler döneminde kadınların sokağa çıkarken peçe takmasıyla devam etmiştir⁸⁰. İbn

⁷⁷ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 219-220.

⁷⁸ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 601.

⁷⁹ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 138.

⁸⁰ Bozkurt, N. (2007). "Peçe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.34, s. 210.

Battûta ve Broquière'nin seyahatnâmelerine göre kadınların peçe kullanımıyla ilgili farklı uygulamalara rastlanmıştır. İbn Battûta Rum diyarı adını verdiği Anadolu'da Türk kadınlarının yüzlerini örtmediğini söylemektedir⁸¹. Seyyah, Huvarezm ülkesi emirinin hanımı olan Turâbek Hatun'un kendisi için düzenlediği bir ziyafete katılır ve bu hanımın kendisine selam verdiği sırada yüzünün peçe ile örtülü olduğundan bahseder. Broquière ise Suriye'de Türkmen kadınların yüzlerini siyah renkte etamin kumaştan üretilmiş dört köşe çok ince bir örtüyle kapattığını anlatmaktadır. Hatta kadınlar zenginlik derecelerine göre peçelerin üzerini sikkeler ve değerli taşlar ile süslemektedir⁸². Seyyah, Osmanlı sultanının Rumeli beylerbeyinin kızının düğünü için hediye götürülen alayın içinde bulunan paşa hanımlarının da altın sırmalı kırmızı kumaştan oluşan bir elbise giydiklerini ve yüzlerini de değerli taşlarla süslenmiş ince kumaştan süslü peçelerle örttüğünden bahsetmektedir⁸³. Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki Orta Çağ coğrafyasında bazı Türk kadınları hariç peçe kullanımı yaygın olup kadınların toplum içindeki buldukları seviyeye göre peçenin özellikleri değişmektedir. Eğer peçe kıymetli taşlarla süslü ise toplum içerisinde yüksek, daha sade ise halktan bir kadına ait olduğu söylenebilir.

9. Güzellik Algısı

Bakımlı olmak, hoş görünmek insanlık tarihi boyunca kadınların dikkat ettiği hususların başında gelmektedir. Kıyafetini özenli parçalardan seçerek temiz giyinmesi, hoş koku sürünmesi, vücut ölçülerinin istenilen seviyede olması kadının kendini daha iyi hissetmesine, çevresine karşı pozitif davranışlar sergilemesine ortam hazırlamaktadır. İbn Battûta ve Broquière eserlerinde kadınların güzellik anlayışlarıyla ilgili anlatımlara yer vermiştir. Her iki seyyah da toplumun farklı kesimlerini temsil eden kadınların güzelliklerine dikkat çekmişlerdir. İbn Battûta Marhatalı kadınların Allah'ın özenerek yarattığı varlıklar olduğunu, onların burun yapısının ve kaşlarının olağanüstü güzellikte olduğunu söylemiştir⁸⁴. Güzellik anlayışı içerisine uzun boya sahip olmayı ve hafif kilolu olmayı da dâhil eden İbn Battûta, Berdameli kadınların bu özelliklerin yanına tenlerinin de beyaz olduğunu eklemiştir⁸⁵. Seyyah gezdiği coğrafyalarda kadınların saç ve cilt bakımına da dikkat ettiklerini ve bunun için

⁸¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 273.

⁸² Bertrandon De La Broquière, *Seyahatnâme*. s. 163, 164.

⁸³ Bertrandon De La Broquière, *Seyahatnâme*. s. 250,251.

⁸⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 531.

⁸⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 682.

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

özel karışımlar hazırlayıp kullandıklarını anlatmaktadır. *Nârgîl* bitkisinin Hindistan'a özgü bir ceviz olduğundan ve bu bitkinin vücudu kuvvetlendirip yüzdeki canlılığı çoğalttığından bahsetmiştir. Afrodisyak etkisi de olan bu bitkinin yağını belirli işlemlerden geçirdikten sonra kadınlar saçlarını gür ve parlak hale getirmek için kullanmışlardır⁸⁶. Maldivli kadınların temizlik konusunda çok özenli olduğunu, günde iki kez yıkadıklarını anlatmıştır. Bu işlemden sonra kadınlar parfüm olarak *sandaliye* ağacından elde edilen kokuyu ve Mogadişudan getirdikleri güzel kokan *gâliye* kremi bolca sürmektedir. Sadece kendisine değil ailesine de aynı işlemi uygulayan Maldivli kadınlar, özellikle sabah namazından sonra eşinin ve oğlunun gözlerine sürme sürer, gülsuyu ve gâliye kremi ile bakımını tamamlardı. Seyyah bu yaptıkları cilt bakımının yörenin bir âdeti haline geldiğini anlatır⁸⁷.

Fransız seyyah Broquiere, toplumun en alt kesiminden kadınlar ile yönetici kesimden kadınların bakımına dair birçok gözlemini eserinde belirtmektedir. Bursa'ya seyahat eden seyyah burada atlı bir Türk'ün Hoyarbarak (Hoca Barak) isimli birine eşinin babasının öldüğünü söyler. Kadının yüzünün peçeli olduğunu anlatan seyyah, bu haber üzerine o zamana kadar hiç görmediği şekilde kadının yüzünü açıp yasını tuttuğunu anlatır⁸⁸. Verilen bu bilgiden Anadolu kadınlarının önemli bir duruma rastlamadıkça yüzlerini açmadığı anlaşılmaktadır. Bundan sonraki değerlendirmelerini İmparatoriçeler üzerinden yapan Broquiere, kilisede düzenlenen bir eğlence törenini izleyen İmparatoriçenin güzelliğinden bahseder ve doğal güzelliğine vurgu yaparak ihtiyacı olmadığı halde kadının makyaj yaptığını belirtir⁸⁹. Seyyah Avrupa'da bir senyörün verdiği davete katılır. Burada yapılan eğlencede seyyahın o zamana kadar hiç rastlamadığı şekilde güzel saçları olan zarif hanımlarla soylu erkeklerin dans ettiğini anlatır⁹⁰. Bu malumata göre Orta Çağ kadınlarının vücut temizliğinden, saçlarının bakımına, güzel kokmak için kullandıkları esanslardan, krem dâhil her türlü kozmetik malzemesini kullanmışlardır. Bunları üretirken *nârgîl* ve *galiye* gibi bitkilerden üretilen doğal

⁸⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 255, 256.

⁸⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*. s. 557.

⁸⁸ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 199.

⁸⁹ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 219.

⁹⁰ Bertrandon De La Broquiere, *Seyahatnâme*. s. 282,283.

yollardan ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu durum kadınların kendilerine gösterdiği özeni de göstermektedir.

SONUÇ

Seyyahlar gezip gördüğü coğrafyalarda kadının yaşamına dair çeşitli yönlerine tanık olmuşlar ve bu durumu eserlerine yazmışlardır. İbn Battûta seyahatnâmesini yazarken gerek İslami geleneklerin hüküm sürdüğü yerlerde gerekse Müslüman olmayan coğrafyalarda kadının sosyal ve ekonomik hayattaki yerini İslami perspektiften değerlendirmiştir. Avrupalı seyyah Broquiere ise kadının yaşamına tanık olduğu coğrafyalarda halkın yönetici kesiminden olsun veya cariyeye denilen taban kesimi de dâhil değerlendirmelerini bir Hristiyan'ın bakış açısından anlatmıştır.

Orta ağ coğrafyasını gezen her iki seyyah kadının evlilik yaşamına dair gözlemlerde bulunmuştur. İbn Battûta, Hindistan ve Afrika bölgesindeki kadınların genelde vatanlarına aşırı derecede bağlı olduğundan evliliklerini bu coğrafyadan yaptıklarını ve her ne şekilde olursa olsun yurtlarından ayrılmadıklarını belirtmektedir. Yine bu bölgede, hükümdarın devleti kız kardeşlerinin oğullarına bırakmasından dolayı saltanatın anaerkil düzende yürüdüğü de söylenebilir. Halkın sosyal refahının sağlanmasına önem verildiğini gördüğümüz İslam coğrafyasında çeyiz masrafları da vakıflar tarafından karşılanmıştır. Mehir uygulamasının İslam coğrafyasına hükmeden hükümdarların eliyle korunduğunu gördüğümüz bu uygulamaya Broquiere tarafından rastlanmamıştır. Burada Avrupalı seyyahın Müslüman olmadığından dolayı değermediği söylenebilir. Düğün merasimlerinden de bahseden her iki yazarın birleştikleri nokta ise kadınların düğün eğlencesinde yer aldıkları ve yüzlerini tören esnasında kapalı tuttuklarıdır.

İbn Battûta kadınların eğitim alanında kendini geliştirdiklerini, başta hadis ilmi olmak üzere din alanında eserler verdiklerini, gezdiği coğrafyalarda kızlara özel okulların bulunduğunu anlatmaktadır. Ayrıca toplumun en alt tabakasında bulunan cariyelerin dahi eğitimi olup olmamalarına göre farklı muameleye tabi tutulduğunu söylenmektedir. Kadınların eğlence hayatındaki konumlarına değerinen her iki seyyah din farkı gözetmeksizin kadınların eğlenceye dahil olduklarını hatta meslek olarak eğlence sektöründe bulduklarını belirtmişlerdir. Seyahatnamelere göre Orta ağ kadınlarının meslek olarak ticaret alanında üretim aşamasından satışına kadar her bölümde yer aldıkları,

İbn Battûta ve Broquiere Seyahatnâmelerine Göre Orta Çağ Kadınının Sosyal ve Ekonomik Durumu

maden işçisi, kilise görevlisi, hamam çalışanı, ev hizmetlisi, kervan rehberi, şehir plancısı gibi çeşitli vasıflarda ekonomik hayata dâhil oldukları anlaşılmıştır.

Köle ticaretinin oldukça normal karşılandığı Orta Çağ dünya coğrafyasında cariyelerin köle pazarlarında birtakım özelliklerine göre fiyatlarının değişiklik gösterdiği söylenebilir. Hatta hükümdarlar diplomatik ilişkilerde karşı tarafın hükümdarına hediye olarak sunulmak üzere cariyeye de göndermiştir. Kadınların dönemine göre moda anlayışlarında İbn Battûta ve Broquiere'in birleştikleri nokta peçe üzerinedir. Kadınlar yüzlerini peçeyle kapatmışlardır. Ayrıca ekonomik durumlarına göre peçe üzerindeki süslemeler farklılık göstermektedir. İbn Battûta, Türk kadınlarının toplum içerisinde yüzü açık olup peçe kullandığını belirtirken, Broquiere ise Anadolu kadınlarının önemli bir durum olmadıkça yüzünü açmadığını peçe ile kapattığını ifade etmektedir. Giysilerin çoğu ipekten olup nadiren pamuklu giysilere de rastlanmıştır. Ayrıca giysilerin bazı coğrafyalarda vergi çeşidi olarak alındığı da olmuştur. Dönem kadınları altın, gümüş, yakuttan oluşan mücevherler kullanmışlardır. Bu tür takıları daha çok yönetici kesimden olan hatunların kullandığı görülmektedir. İbn Battûta ve Broquiere'in kadınlar üzerindeki izlenimleri farklı coğrafyalarda yaşayan Orta Çağ kadınlarının ihtiyaçları dâhilinde benzer özelliklere sahip olduklarını, toplumun gerisinde kalmayarak hayatın her yönüyle içinde olduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M.Â. (2003). "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (28, 389-391). Ankara: TDV Yayınları.
- Bertrandon De La Broquière, (2000). *Bertrandon De La Broquière'nin Deniz Aşırı Seyahati*. Çev.İlhan Arda. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (2007). "Peçe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34, 210-212). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çağrı, M. (2009). "Seyahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (37, 7-9). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2022). *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. Çev.A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1975). Bertrandon De La Broquiere ve Seyahâtnamesi (1432-1433). *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1-2), 85-126.
- Eyice, S. (1999). "Bertrandon de la Broquiere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (5, 523-524). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kafalı, M. (2007). "Özbek Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34, 107-109). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaca, F. (2011). "Teşrifat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (40, 570-572). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (1992). "Bîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (6, 125). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özdal, A.N. (2015). "Ortaçağ İslam Coğrafyasında Karşılaşılan Sıra Dışı Ödeme Araçları". *Corrent Research İn Social Sciences*, 1 (1), 9-11.
- Shakman, A. (2024). "Kazak Çizgi Filmlerinde Folklor Unsurlarının İncelenmesi: Kanbak Şal ve Dev Örneği". *Turkologia Dergisi*, 1 (117), 99-118.
- Waines, D. (2012). *İbn Battuta'nın Destansı Seyahati*. Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayıncılık.